

ב"ה

בית מדרש ישיבה AI

בסדרה – עיון בתניא יומי

השגה והתהוות באצילות

מה השיג משה ומה יכולה ההשתלשלות להוליד



חוברת לקורא · מהדורה 1.5

ו' תשרי תשפ"ז

בהובלה אנושית ובמסגרת הפיקוח הרבני של בית המדרש

פתח דבר — שתי שאלות בתוך פסקה אחת

חוברת זו עוסקת בפתיחת אגרת הקודש, סימן כ', שבספר התניא. התניא הוא ספר היסוד של חסידות חב"ד, שחיבר רבי שניאור זלמן מליאדי, המכונה אדמו"ר הזקן. תורת החסידות מבארת את הקשר בין הקב"ה, האדם והעולם ואת המשמעות הפנימית של עבודת ה'. אגרת הקודש היא אחד מחלקי התניא; בהמשך נכיר את מקומה של איגרת כ' ואת ייחודה. כאן נתחיל בשתי שאלות העולות מן הפסקה הפותחת אותה, ונבנה את המושגים צעד אחר צעד.

השאלה הראשונה מציבה סתירה חריפה לכאורה בתוך אותו נושא עצמו. האיגרת עוסקת בספירות — דרכי הגילוי וההשפעה האלוקית — ובכלים שלהן, כלומר בבחינות המגדירות את הגילוי. על כלי הספירות נאמר שאין הם "בבחינת יש ומהות מושג": מה שהם אינו נתפס בהשגה. ומיד נזכרת השגת משה בנצח, אחת מאותן ספירות! יתרה מזו, באיגרת י"ט נאמר שמשה השיג בפנימיות הספירות עצמן, נצח, הוד, יסוד ומלכות — ארבע הספירות התחתונות במערכת. מצד אחד נשללת מהן מהות מושגת; מצד שני מתוארת השגה בפנימיותן. כיצד שתי הקביעות מתקיימות יחד?

הקושי אינו רק השאלה הכללית כיצד אדם יכול להכיר אלוקות. הוא נוגע לאותן ספירות שעליהן נאמרה השלילה, ולפנימיות שלהן שמשה אכן השיג. לכן אין די לומר שמשה הגיע למדרגה נמוכה יותר, או שלא השיג את הכול: גם נצח נכלל בספירות, וההשגה המתוארת היא בפנימיות. עם זאת, אין להניח מראש ש"פנימיות" ו"מהות" פירושן זהה; בירור היחס ביניהן הוא חלק מן השאלה. **השאלה השנייה עוסקת בדוגמה מפתיעה.** לאחר הדיון בספירות האצילות, שהן אלוקות, האיגרת מדברת על מלאכים ועל נפש של בהמה, שהם נבראים. כיצד דוגמה ממדרגה שונה כל כך מסבירה את מה שנאמר קודם? שתי השאלות נוגעות אפוא לשני עניינים: מה אפשר להכיר ולהשיג, ובאיזו דרך יכול דבר להתהוות. נבאר את שניהם בלי להניח ידע קודם בקבלה או בחסידות, ותוך שמירת עיקר הקושי.

כבר בפתח הדברים ראוי לדעת לאן נגיע. לשאלה על דוגמת המלאכים נמצא הסבר מבוסס מתוך מהלך האגרת. לשאלה על השגת משה נמצא כיוון שיש לו תמיכה במקורות, אך נותר בו חיבור שעדיין צריך להוכיח. לא נכון להציג את שתייהן כפתורות באותה מידה.

בית מדרש ישיבה AI נעזר בבינה מלאכותית לאיתור מקורות, להשוואתם ולביקורת, בהכוונה אנושית ובמסגרת הפיקוח הרבני של בית המדרש. מערכות

שונות מציעות הסברים, מקשות עליהם ומסייעות לחדד את העיון. כלי העזר אינם מחליפים את המקורות ואת שיקול הדעת האנושי, והסכמה ביניהם אינה הוכחה.

זוהי אחת משתי חוברות מקבילות: החוברת שלפניכם מסבירה את העיקר; מהדורת המחקר שומרת גם את מלוא הסברות, הביקורות והבירורים. שתיהן מופיעות בעברית ובתרגום מלא לאנגלית.

טעימה מן העיון — עשר הבחנות שנפגוש

1. "אור" ו"כלי" הם מושגים של גילוי אלוקי, ולא אור פיזיקלי וחפץ.
2. "עולמות" בקבלה אינם מקומות גאוגרפיים.
3. נצח, המדרגה הנזכרת בהשגת משה, שייכת גם היא לספירות דאצילות.
4. "פנימיות" ו"פני" אינם בהכרח אותו דבר בכל הקשר.
5. היות מדרגה נמוכה מחכמה אינו מוציא אותה מכלל הכלים.
6. ביטולו של המשיג אינו מוכיח לבדו שלא השיג מהות.
7. יש להבחין בין השתלשלות מתוך מקור לבין בריאה יש מאין.
8. דוגמת המלאכים בוחנת דרך התהוות, ולא משווה מדרגות.
9. "יש מאין" באגרת אינו עוסק רק בהופעת חומר גשמי.
10. אפשר להגיע להבנה ממשית, ובו בזמן להשאיר קושיה מוגדרת פתוחה.

מפת קריאה

תחילה נכיר את שפת האגרת; אחר כך נעמיד את שתי השאלות מתוך המקור; נבחן את השגת משה, נעבור לדוגמת המלאכים, ולבסוף נברר מה אפשר לומר בביטחון ומה עדיין טעון ביאור. שמונת המקורות המרכזיים מרוכזים בסוף.

- 2.....פתח דבר — שתי שאלות בתוך פסקה אחת
- 4.....1 • להכיר את שפת האגרת
- 5.....2 • לקרוא את שתי השאלות מתוך המקור
- 7.....3 • מה השיג משה — ולמה אין די בתשובה המהירה
- 8.....4 • גילוי שנשאר בלי-מה
- 9.....5 • רוח מרוח, ולא גוף מרוח
- 10.....6 • מה התברר, ומה נשאר לעיון
- 11.....שמונה מקורות מרכזיים להמשך הקריאה

1 • להכיר את שפת האגרת

כעת נמקם את הקטע בתוך הספר. **אגרת הקודש** היא החלק הרביעי של התניא, ובו שלושים ושתיים איגרות בנושאי אמונה, תורה ועבודה. לאחריו נדפס **קונטרס אחרון** כחלק נפרד. **סימן כ'** הוא איגרת רחבה ומעמיקה, הפותחת בלשון מן הזוהר על האחדות שבין הקב"ה לבין האורות והכלים של הספירות באצילות. את המילים האלה נפרש מיד.¹

מה מיוחד באיגרת כ'?

יש לה מקום מיוחד גם בתולדות כתיבתה וגם בתוכנה. רבי מנחם מענדל מליובאוויטש, המכונה **הצמח צדק**, נכדו של אדמו"ר הזקן והאדמו"ר השלישי של חב"ד, מעיד שהיא נכתבה בכפר פייענא בימים שלפני הסתלקות אדמו"ר הזקן. בתוך האיגרת נפרש מהלך יסודי: היחוד של הספירות עם אין-סוף, הכוח לברוא יש מאין, והתהוות העולם הגשמי. המושגים הקבליים אינם כאן רשימת שמות; כל אחד מהם ממלא תפקיד בהסבר.²

למהלך הזה יש גם יעד קרוב לחיי היום-יום. בסוף האיגרת אדמו"ר הזקן מבאר את מעלת **המצוות המעשיות** — עבודת ה' הנעשית בגוף ובדברים גשמיים, כגון הנחת תפילין ונתינת צדקה. העיון בשורש הבריאה מוביל להבנת ערכם של המעשים הללו. חוברת זו מתמקדת בשתי שאלות מפתחת האיגרת, אך חשוב לזכור לאן האיגרת כולה מוליכה: מן הבירור העמוק אל המעשה.

המושגים הדרושים לקריאה

מה פירוש **אין-סוף**? אין הכוונה לדבר גדול מאוד שאין בידינו למדוד. המונח מצביע כאן על האלוקות שאינה מוגבלת בגדרי הנבראים. לכן אין לצייר אותה כעצם בעל גודל, צורה או מקום, גם לא כעצם עצום במיוחד. הקושי בתחילת האגרת הוא כיצד מה שאינו מוגבל מתאחד עם כלים שיש בהם גבול והגדרה. **ספירות** הן דרכי גילוי אלוקי המובחנות זו מזו. חכמה, בינה וחסד, למשל, אינן שמות נרדפים. השמות מציינים בחינות שונות; אין אלה חלקים שמהם מורכבת האלוקות, ואין פירוש הדבר שיש עשרה אלים או עשרה כוחות עצמאיים. האגרת עוסקת דווקא בשאלה כיצד הבחנות אלו מתקיימות בתוך אחדות אלוקית.

1. תניא, אגרת הקודש כ, פתיחת האגרת: "איהו וחיהי חד". בפירוש שבסוגריים מזוהים האורות והכלים של עשר הספירות דאצילות.

2. זמן הכתיבה מובא בשם הצמח צדק, דרך מצותיך קע, א, במאמר הרבי ד"ה שלח לך אנשים, תשל"ד, סעיף ב, וכן בהקדמת שיעורים בספר התניא לאגרת כ. לעניין ל"ב האיגרות וקונטרס אחרון כחלק נפרד: שיחת חיי שרה תשכ"ו, סעיף ט. כאן נקראו התעתיקים המצטטים את העדות, ולא סריקת דרך מצותיך.

בכל ספירה מדברים על אור ועל כלי. האור הוא הגילוי האלוקי; הכלי נותן לגילוי את אופיו המוגדר של אותה ספירה. אפשר לחשוב, בזהירות, על רעיון ועל אופן ביטוי: אותו תוכן יכול לקבל ביטוי מוגדר, וההגדרה אינה זהה לעצם התוכן. אולם זהו רק סיוע ראשוני להבנת שני התפקידים. כלים דאצילות אינם כלי קיבול חיצוניים העומדים מול האלוקות, והאור אינו קרן אור גשמית שנכנסת לתוכם.

ההבחנה חשובה לשאלה שלנו: אילו הכלי היה חפץ נפרד, היה קל להבין כיצד הוא מוגדר. אבל האגרת מדגישה שכלי אצילות הם אלוקות. מצד אחד יש בהם הגבלה והבחנה; מצד אחר אין להם עצמאות מול המאציל — הקב"ה שממנו נאצלו.

גם המילה **עולם** טעונה הסבר. ארבעת השמות אצילות, בריאה, יצירה ועשייה מתארים סדרים של גילוי והסתר, ולא ארבעה אזורים בחלל. ראשי התיבות **בי"ע** מציינים את שלושת האחרונים. לענייננו ההבדל היסודי הוא שהספירות דאצילות מתוארות כאלוקות, ואילו בבי"ע נידונה גם מציאות נבראת. כאשר נאמר שמדרגה אחת "גבוהה" מחברתה, מדובר במעמד רוחני, לא במרחק מן הקרקע.³

המלאכים המוזכרים כאן אינם בני אדם מכונפים. במסגרת דברי התניא הם נבראים רוחניים. בפרק לט נאמר שמדור המלאכים הוא בעולם היצירה, ובהגהה נזכרים גם מלאכים עליונים בעולם הבריאה. כבר מכאן ברור מדוע מתעוררת השאלה: מלאכים נבראים אינם אותו דבר כמו הספירות דאצילות.⁴ נותר מונח אחד לקראת קריאת הפסקה: **בלי"מה**. האגרת משתמשת בו כדי לומר שהספירות אינן "בבחינת יש ומהות מושג". "מהות" היא מה שהדבר הוא, להבדיל מידיעה כללית שישנו. האגרת אינה מסתפקת באמירה שקשה לנו להבין את הכלים; היא קושרת את שלילת המהות המושגת למעמדם האלוקי. כיצד בדיוק יש להבין שלילה זו לצד נבואת משה — זהו לב העיון, ולא הגדרה שכבר פותרת אותו.

2 • לקרוא את שתי השאלות מתוך המקור

בתחילת האגרת מוסבר שהכלים מאוחדים עם אינ־סוף לעניין בריאת יש מאין. אין פירוש הדבר שהם מקבלים כוח בריאה עצמאי: ההתהוות היא בכוח אינ־סוף

³. אגרת כ, הפתיחה והמשך הדיון ב"ראשית היש הנברא". ההסבר בחוברת מצומצם להבחנה הנחוצה כאן, ואינו תיאור שלם של ארבעת העולמות.

⁴. תניא, חלק א, פרק לט, הפסקה על מדור המלאכים וההגהה על המלאכים העליונים שבעולם הבריאה.

ובאמצעות הכלים. גם אין להסיק שהאחדות כולה היא רק שיתוף בפעולה; האגרת מוסיפה לעסוק באלוקות הכלים ובייחודם.⁵

בהמשך נידונה **השתלשלות של עילה ועלול**. "עילה" היא המקור שממנו נמשך דבר; "עלול" הוא הדבר הנמשך ממנו. המילה "השתלשלות" מזכירה שלשלת: חוליה נובעת מקודמתה ויש קשר ביניהן. אין הכוונה שהדברים זהים, אלא שהתוצאה קשורה למקור באופן המתואר כאן כיחס של עילה ועלול. האגרת אומרת שההשתלשלות הנזכרת בדברי הרמ"ק — רבי משה קורדובירו, מגדולי מקובלי צפת — עוסקת בספירות בתוך הספירות עצמן, בבחינת הכלים. מיד נאמר על הספירות:

"שנקראות בלי מה... שאינן בבחינת יש ומהות מושג... וכמו שכתוב: ופני לא יראו".

ואחר כך מוזכרת נבואת משה:

"והשגתו היתה מפרק עליון דנצח דזעיר אנפין".

זעיר אנפין הוא כינוי למבנה של שש הספירות מחסד עד יסוד; נבאר אותו בפרק 4. ההשמטות בציטוטים מסומנות במפורש; נוסח היחידה המלא מופיע במהדורת המחקר ובמקור.⁶

כאן חוזרת הסתירה במלוא חריפותה: השלילה וההשגה מתייחסות לספירות עצמן. נצח הוא חלק מהן, לא חריג המצוי מחוץ להן. יתרה מזו, באגרת יט נאמר שמשה השיג בפנימיות נהי"מ. ראשי התיבות הם נצח, הוד, יסוד ומלכות. אם קיימת השגה בפנימיות של בחינות אלו, כיצד הכלים בכלל נכללים בשלילת "מהות מושג"? השאלה אינה מניחה שהכלי עצמאי; היא נשאלת על הכלי כפי שהוא מאוחד באלוקות.

לאחר מכן האגרת קובעת שגם **צמצומים** רבים מאוד — בהקשר שלנו, הגבלות והסתרים בגילוי הרוחני — אינם יכולים להביא להשתלשלות של גוף גשמי עבה כעפר מתוך רוחניות. את משמעות הצמצומים נבאר בפרק 5. היא מזכירה **שכלים נבדלים**, כלומר מציאויות שכליות שאינן שכל המלוּבש בגוף גשמי, ובכללן המלאכים. מה שכן יכול להימשך בדרך הנידונה הוא רוח הבהמה מפני שור.

"פני שור" הוא שם של בחינה במרכבה העליונה המתוארת בנבואת יחזקאל. אין הכוונה לשור גשמי במקום עליון. בדוגמה החסידית בחינה זו היא מקור

5. שיעורים בספר התניא, אגרת כ, הביאור וההוספה המסומנת בשם הרבי בעניין פעולת הבריאה באמצעות הכלים. יש לקרוא לצד המשך לשון האגרת על אלוקותם וייחודם.

6. אגרת כ, מ"ומה שכתב הרמ"ק עד "רוח הבהמה מפני שור"; הציטוטים בגוף הם קטעים נבחרים מתוך רצף זה.

להמשכת נפש הבהמה — החיות הרוחנית שלה. בדוגמה הנידונה כאן, זו המשכה בתוך הרוחניות הנבראת. **רוח הבהמה אינה גוף הבהמה:** זהו ההבדל שעליו תיבנה התשובה.⁷

השאלה השנייה ברורה כעת: מדוע להביא מתוך עולם הנבראים דוגמה לדיון שפתח בכלים האלוקיים דאצילות? עצם העובדה ששני הנושאים "רוחניים" אינה עושה אותם שווים. כדי לענות צריך לברר מה בדיוק אמורה הדוגמה להראות.

3 • מה השיג משה — ולמה אין די בתשובה המהירה

השגה היא תפיסה והכרה; אך לא כל סוגי ההכרה שווים. אדם יכול לדעת על דבר, להבין את תכונותיו או לחוות גילוי שלו. אגרת יט מבחינה בין חכמת החכם לבין הנבואה, המתוארת כראייה והתגלות ממש. אין זו ראיית עיניים רגילה, אולם הדגש הוא שהנביא מקבל גילוי, ולא רק מסיק מסקנה באמצעות מחשבה.⁸

הבחנה זו מועילה, אבל אינה פותרת לבדה את הקושיה. אי אפשר לומר בפשטות: השלילה היא על מחשבה, ומשה התנבא. אגרת כ עצמה מצרפת לשלילה את הפסוק על הראייה ואת השגת משה. לכן עלינו להבין מה התגלה ומה נותר בלתי מושג, ולא רק באמצעות איזה כוח נעשתה ההשגה. באגרת יט מופיעים המונחים **פנים ואחוריים**. אין אלה חלקי גוף. "פנים" מתארים שם את הספירה כפי שהיא מיוחדת במאצילה; "אחוריים" מתארים את הבחינות שיכולות לרדת ולהתפשט אל התחתונים. "ירידה" פירושה אפשרות של גילוי והשפעה למקבל, ולא תנועה במרחב.

לכן נראה תחילה שהתשובה פשוטה: משה השיג אחוריים ולא פנים. אלא שהאגרת אומרת יותר מזה. אחוריים דחכמה מתלבשים במדרגות נוספות — כלומר, הגילוי מגיע באמצעותן אל המקבל — ובהגיעם לנהי"מ הייתה למשה השגה בפנימיות. הידיעה שהגילוי נושא את אחוריים דחכמה אינה אומרת מעצמה שלא הושגה פנימיות נצח. וכאשר שלילת המהות באגרת כ נאמרת על הכלים, גם נצח בכלל.⁹

אותו קושי נשאר אם נאמר רק שמשה הגיע למדרגה נמוכה מחכמה. אפשר להכיר מעט או הרבה, נמוך או גבוה; בכל אחד מן המקרים עדיין אפשר לשאול

7. אגרת כ, סוף הקטע הנידון; תורה אור, מגילת אסתר, ד"ה יביאו לבוש מלכות וביאורו, הדיון בנפש הבהמות ובגופן. ההפניה ניתנה כדוגמה ל"מקום אחר", ולא כזיהוי בלעדי שלו.

8. תניא, אגרת הקודש יט, ההבחנה בין השגת חכמי האמת לבין נבואה הנקראת ראייה.

9. אגרת יט, פתיחת האגרת ותיאור פנימיות נהי"מ; בהמשך מובאת הגדרת פנים ואחוריים. אין להמיר את "אחוריים דחכמה" בקביעה שהושגו רק אחוריים של כל ספירה הנוכרת.

אם מה שנודע הוא מהות הדבר. גובה המדרגה והאופן שבו היא מושגת הם שני עניינים שונים.

מה בכל זאת למדנו מאגרת יט? שהיא עצמה מצרפת את ההשגה בפנימיות נהי"מ לפסוק המדבר על אחוריים. כלומר, אין לקרוא את המילה "פנימיות" כאילו היא תמיד זהה ל"פני" שבפסוק. יש מקום לבחינה שהיא פנימית ביחס למדרגה מסוימת, ובכל זאת אינה הבחינה שנשללה במילים "ופני לא יראו". זהו יסוד משמעותי לכיוון התשובה; עדיין צריך להראות כיצד הוא מתייחס דווקא לשלילת "מהות מושג".

4. גילוי שנשאר בלי-מה

כאן מסייע הספר חנה אריאל, מאת רבי יצחק אייזיק מהומיל, מחסידי אדמו"ר הזקן ומעמיקי תורת חב"ד. בדרוש לפרשת בהעלתך הוא מתאר את נבואת משה בפרק העליון של נצח, ואת ראיית פרצוף נהי" — נצח, הוד ויסוד — "שהוא גי"כ בלי מה".¹⁰

פרצוף בלשון הקבלה הוא מבנה מסודר של ספירות הקשורות זו לזו, ולא פנים אנושיות. **זעיר אנפין**, המכונה בקיצור ז"א, הוא כינוי למבנה של שש הספירות מחסד עד יסוד; נצח היא אחת מהן. המילה מלכות בראשי התיבות נהי"מ מציינת ספירה נוספת, הנדונה יחד עם נצח, הוד ויסוד ככלי השפעה. הביטוי **פרצוף חיצון** מציינ בחינה במבנה זה. **פרק עליון דנצח** הוא ציון מפורט של בחינה בתוך נצח; לא נצח כולו, ולא דבר שמחוץ לספירות. אין צורך להכיר את כל מפת המבנה כדי להבין את הבעיה: גם הבחינה המסוימת הזאת שייכת לאצילות.

חשיבותו של חנה אריאל היא בכך שהוא משאיר יחד את שני צדדי הדיון: היה גילוי למשה, ומה שהתגלה עדיין נקרא בלי-מה. בדרוש לפרשת נשא הוא מתאר את השגת משה בלשון של "תמונה דבלי מה דכלים דאצילות". "תמונה" כאן אינה צילום או דמות גשמית. הלשון מתארת את אופן ההתגלות שבנבואה.¹¹ בבהעלתך מתואר גם **ביטולו** של משה. ביטול אינו מחיקת האדם או חוסר הכרה. לענייננו הכוונה לכך שמשה אינו עומד מול הגילוי כישות נפרדת ועצמאית. המחבר קושר את אופן הקבלה הזה לגילוי בכלי דאצילות. אפשר אפוא להבין מדוע עצם קיומו של גילוי אינו מחייב שהנגלה נעשה דבר נפרד מן האלוקות.

¹⁰. חנה אריאל, בהעלתך, ד"ה והאספסוף, החטיבה על משה והפסקה המתחילה "ומה שכתוב וראית". הנוסח נבדק בתעתיק דיגיטלי; אין כאן טענה לאימות בדפוס.

¹¹. חנה אריאל, נשא, ד"ה וישלחו מן המחנה, הפסקה על תמונת בלי-מה ופרק עליון דנצח.

אבל כאן צריך לעצור ולא לדלג על הקושיה. השואל לא הניח דבר נפרד מן האלוקות; הוא שאל על השגת כלי המאוחד בה. **היעדר עצמאות והיעדר השגת מהות אינם אותו משפט**. גם כאשר המקבל בטל, עדיין צריך לבאר מה הושג ובאיזה מובן אין זו המהות שנשללה.

יש גם גבול למה שאפשר לטעון מתוך אגרת יט. אין בה אמירה שהושג רק האור המלוּבש בנהי"מ, ולא הנהי"מ עצמן. היא מתארת את הנהי"מ כמתגלות, ואחר כך את האור שבתוכן. לכן הסבר המוציא לגמרי את הכלים מן ההתגלות אינו יכול להסתמך על הלשון הזאת לבדה.¹²

כיוון היישוב הוא להבחין בין גילוי פנימי בבחינה מסוימת לבין השגת המהות הנשללת באגרת כ. אגרת יט וחנה אריאל נותנים מקום ממשי להבחנה הזאת. **מה שחסר הוא הוכחה שההשגה בפנימיות נהי"מ אכן שונה מהשגת המהות שהאיגרת שוללת**. אין צורך דווקא במקור שיציג את שאלתנו במילים זהות; גם פירוש מוכח יכול להשלים את החיבור. לפי המקורות שנבדקו, הוא עדיין לא הושלם.

5 • רוח מרוח, ולא גוף מרוח

כעת אפשר לחזור לשאלה השנייה. כדי להבין אותה יש לדייק במילה **צמצום**. בהקשר שלנו היא מתארת הגבלה והסתר בגילוי הרוחני. אין צורך לקבוע שכל צמצום הוא שינוי כמותי בלבד. האגרת אומרת שגם ריבוי גדול של צמצומים אינו מסביר את התהוותו של גוף גשמי מתוך הרוחניות בדרך השתלשלות.¹³ אפשר להמחיש יחס של המשכה מתוך מקור באמצעות רעיון המעורר רגש. אדם מבין את מצוקתו של חברו, ומתוך ההבנה מתעורר בו רצון לעזור. השכל והרגש שונים, אך אפשר לעקוב אחר הקשר: ההבנה המסוימת היא שעוררה את הרגש המסוים. זהו משל מוגבל לקשר בין מקור לתוצאה, ולא הוכחה על העולמות העליונים או תיאור מלא של עילה ועלול. לעומת זאת, **יש מאין** אינו המשך פשוט של מה שכבר נמצא במקור. אין פירושו שאין בורא או שאין מקור. הכוונה היא שהתהוות היש אינה מוסברת כהתפתחות מתוך עילה שבערכו — מקור שיש בינו ובין התוצאה יחס של המשכה מן הסוג שתואר; באגרת היא מיוחסת לכוח אין־סוף. המונח מציין דרך התהוות שונה, ולא רק שינוי גדול מאוד באותו תהליך.

¹². אגרת יט, הפסקה המתארת את נהי"מ ככלי ההשפעה וכבחינות המתגלות לנביאים, ובתוכן אור הבינה ואחוריים דחכמה.

¹³. אגרת כ, "ואף גם צמצומים רבים מאד". פרדס רמונים ו, ג דן בהקפת העלול בעילתו; ו, ו כולל את משל ניצוץ השמש המיוחד בשמש, בהקשר ייחוד העצם במקורו.

הדוגמה מן המלאכים עונה בדיוק בנקודה זו. הדיון פתח בכלים דאצילות, אך הוא ממשיך ובודק את כוח ההשתלשלות גם כשכבר עוסקים ברוחניות נבראת. לכן אין צורך שהמלאך יהיה שווה במדרגתו לספירה. הדוגמה צריכה להראות מה אפשר, ומה אי אפשר, להסביר באמצעות המנגנון הנידון.

רוח הבהמה מפני שור היא הדוגמה החיובית: המשכה בתוך תחום הרוחניות. גוף הבהמה הוא הדבר שהתהליך הזה אינו מסביר. בתורה אור, ספר מאמרי חסידות של אדמו"ר הזקן, ההבדל בין נפש הבהמה לבין גופה מופיע בביאור ל"יביאו לבוש מלכות". אין זו דוגמה לאותה מדרגה, אלא הבחנה בין שני סוגי התהוות.¹⁴

מכאן גם שאין צורך לומר: המלאכים הם החוליה הרוחנית האחרונה לפני החומר. לא זו הטענה הנדרשת, והיא אינה נאמרת כאן. גם קל וחומר מן הנמוך אל הגבוה אינו נחוץ: הוא היה זקוק להנחה שמדרגה נמוכה יותר מסוגלת יותר להפיק חומר בהשתלשלות. הפסקה יכולה להיות מובנת בלעדית.

ב"שיעורים בספר התניא", ביאורו של רבי יוסף וינברג, מופיעה הגהת הרבי המבהירה את צירוף המילים "אפילו... של המלאכים". בהמשך הביאור מוסבר שגם כאשר מדברים על חומר וצורה של מלאכים, מדובר ברוחניות, ולא בחומר גשמי כעפר. יש להבחין בין ההגהה הקצרה של הרבי לבין ההרחבה של המבאר, אך שתיהן מסייעות לקריאה שאינה הופכת את המלאכים למחלקה נפרדת שנוספה אחרי השכלים הנבדלים.¹⁵

זהו בירור בתוך שפת הקבלה והחסידות. נפש הבהמה מפני שור אינה מוצגת בחוברת כממצא של ניסוי פיזיקלי, והמשל משכל ורגש אינו ראייה אמפירית לטענה. השאלה היא כיצד להבין את הטיעון ואת המקורות שהוא נשען עליהם.

6 • מה התברר, ומה נשאר לעיון

ההסבר לשאלה השנייה אינו מצמצם את האגרת לבריאת גופים. בהמשך נזכרים גם יש רוחני, כלי הספירות בבי"ע ואורות נפש ורוח — שמות של מדרגות חיות רוחניות. לכן "רוחני" אינו מילה נרדפת ל"נאצל בדרך השתלשלות". יש להבחין בכל מקרה בין מעמד הדבר ובין דרך התהוותו.¹⁶ אפשר כעת לקרוא את רצף הפסקה: האגרת מבחינה בין בריאה בכוח אין-סוף לבין השתלשלות; היא תוחמת את דברי הרמ"ק על הספירות; ואחר כך מבהירה

¹⁴. תורה אור, ד"ה יביאו לבוש מלכות וביאורו; תעתיק נוסף. התוכן על נפש הבהמה וגופה הוא המסייע הישיר להבנת הדוגמה.

¹⁵. שיעורים בספר התניא, אגרת כ, ההוספה "אפילו" (משכלים נבדלים) של המלאכים" והביאור הסמוך על חומר וצורה רוחניים. ההרחבה על חומר המלאכים היא מדברי המבאר.

¹⁶. אגרת כ, ההמשך המתחיל "והנה ראשית היש הנברא". אין לזהות את אורות נפש ורוח הנזכרים שם עם כל שימוש במילה "רוח" בלי בירור נוסף.

שריבוי צמצומים בתוך הרוחניות אינו הסבר להיווצרות גוף. דוגמת המלאכים אינה סטייה מן הדיון, אלא בחינה נוספת של גבול ההשתלשלות. **בזה יש יישוב מבוסס לשאלה השנייה.**¹⁷

בשאלה הראשונה למדנו להבחין בין פנימיות לבין פנים, בין מדרגת הגילוי לבין אופן הקבלה, ובין ביטול לבין שלילת השגת מהות. המונחים אינם מתחלפים זה בזה. **נשאר כיוון מסתבר, והקושיה המדויקת נשארת פתוחה:** כיצד ההשגה בפנימיות נהי"מ מתיישבת עם שלילת המהות המושגת מכלי אצילות? ההסתייגות הזאת היא חלק מן התוצאה. לא חסר כאן רק מראה מקום: עדיין צריך להוכיח מדוע ההשגה בפנימיות נהי"מ אינה נכללת במהות שהאיגרת שוללת את השגתה. אפשר לומר בבירור מה המקורות מאפשרים לנו להבין, בלי לטעון שהם כבר הוכיחו יותר מכך. מי שמבקש לבחון כל הצעה וראיה ימצא אותן במהדורת המחקר המקבילה.

שמונה מקורות מרכזיים להמשך הקריאה

המקורות מסודרים לפי סדר הלימוד: תחילה התניא עצמו, אחריו הביאור וההרחבות, ולבסוף הרקע שבפרדס רמונים.

- 1. תניא, פרק לט והגהתו.** נותן את הרקע למעמד המלאכים ביצירה ובבריאה, ומבהיר מדוע אין לזהות אותם עם הספירות דאצילות.
- 2. תניא, אגרת הקודש יט.** מפרשת את השגת משה בפנימיות נהי"מ ואת המונחים פנים ואחוריים, ולכן חיונית להבנת הקושיה הראשונה.
- 3. תניא, אגרת הקודש כ.** מקור שתי השאלות והמסגרת הכוללת: אחדות הכלים, השגת משה וההבחנה בין השתלשלות לבריאה.
- 4. שיעורים בספר התניא, אגרת כ.** מסביר את רצף הדברים ומביא הגהות של הרבי, שיש לקרוא בנפרד מדברי המבאר.
- 5. תורה אור, מגילת אסתר, ד"ה יביאו לבוש מלכות וביאורו.** מבאר את ההבדל בין המשכת נפש הבהמה ממקורה לבין התהוות הגוף הגשמי.
- 6. חנה אריאל, בהעלתך, ד"ה והאספסוף.** מתאר את נבואת משה בתוך אצילות, את פרצוף נהי"מ שנשאר בלי"מה ואת ביטול המקבל.
- 7. חנה אריאל, נשא, ד"ה וישלחו מן המחנה.** מוסיף את תיאור השגת משה כתמונת בלי"מה של כלי אצילות.
- 8. פרדס רמונים, שער ו, פרקים ג ו-ו.** מספק רקע ליחס העילה והעלול ולגבולות השגת הנביאים, תוך זהירות מהשוואת כל פרטי שיטתו לנוסח התניא.

¹⁷. מבנה הטיעון הוא מסקנת העיון באגרת ובמקורות המלווים אותה. גם כאשר ההסבר מבוסס, אין לייחס לרבי או לאדמו"ר הזקן את ניסוחו המדויק של העורך.